

Jacob Halvas Bjerre

Udsigt til forfølgelse

Det danske udenrigsministerium og de europæiske jødeforfølgelser 1938-1945

Syddansk Universitetsforlag, 2015

Af Karsten Christensen

Denne bogs flertydige hovedtitel – udsigt til forfølgelse – er valgt med omhu. Den angiver på den ene side den danske regerings, og her særligt udenrigsministeriets, (overvejende passive) tilskuersrolle til de forfærdelige og stadig forværrede forhold for jøder i Tyskland og det Europa, der beherskes af nazisterne, og på den anden side jødernes håbløse udsigter. Undertitlen præciserer så bogens af- eller begrænsninger tematisk og kronologisk. For at forstå dette rigtigt er det vigtigt at hæfte sig ved, at bogen er et omarbejdet magisterkonferensspeciale, altså en universitetsopgave, der efter sagens natur må være en begrænset undersøgelse. Som titlen angiver, er det en specialundersøgelse af det danske udenrigsministeriums rolle i relation til de europæiske jødeforfølgelser. Bogens kronologiske afgrænsning, 1938-1945 – angiver forfatteren selv – skal placere den som en fortsættelse af Hans Kirchhoffs *Et menneske uden pas er ikke noget menneske*. Danmark i den internationale flygtningepolitik 1933-1939 fra 2005. På samme måde vedgår forfatteren sin gæld til meget andet af det store, i nyere dansk historieskrivning ret enestående, projekt om Danmarks flygtningepolitik 1933-1945, som statsminister Poul Nyrup Rasmussen direkte (modsat det sædvanligt hævdede armslængdeprincip for politikerne i forhold til kunst og videnskab) fik iværksat og finansieret på baggrund af en kritisk

kronik af Vilhjalmur Örn Vilhjálmsón i Berlingske Tidende 6. februar 2000 (overvejende en sammenskrivning af hans artikel i *Rambam* 7, 1998). Projektet resulterede i udgivelsen af fire bøger i

2005-2007 på i alt 1605 sider, skrevet af Lone Rünitz (der i 2000 havde fået udgivet en udvidet version af sit universitetsspeciale: *Danmark og de jødiske flygtninge 1933-1945*), Hans Kirchhoff og Cecilie Felicia Stokholm Banke samt en parallel finansiering af Vilhjalmur Örn Vilhjálmssons videre studier, der resulterede i den 472 sider store *Medaljens bagside. Jødiske flygtningeskæbner i Danmark 1933-1945*, der kom i 2005. Alt dette er formentlig velkendt for mange af *Rambams* læsere. Man skulle herefter tro, at dette emne (der jo ikke var ubehandlet tidligere) havde fået sin rigelige plads i dansk og dansk jødisk historieskrivning. I *Rambam* nr. 16, 2007 anmeldte Bent Blüdnikow det sidste bind i projektet, Hans Kirchhoff og Lone Rünitz: *Udsendt til Tyskland. Dansk flygtningepolitik under besættelsen*. Udover her at fortsætte en løbende diskussion om bedømmelsen af samarbejdspolitikken under krigen pegede Blüdnikow på, at forfatterne kun i begrænset omfang havde interesseret sig for, om man kunne have gjort mere for at redde jøder, ikke blot i Danmark, men også i udlandet, og i det hele på, at bogen (og projektet?) var alt for nationalt fokuseret.

Den foreliggende bog af Jacob Halvas Bjerre er et interessant bidrag til denne problemstilling. Grundfortjenesten ligger i den omfattende gennemgang og fremlæggelse af det bevarede og hidtil kun sparsomt udnyttede primære kildemateriale i Udenrigsministeriet og i de bevarede dele af gesandtskabs- og konsulatsarkiverne med relation til "jødespørgsmålet". Et af bogens hovedanliggender er at få klarlagt, hvad Udenrigsministeriet og dermed den danske regering løbende havde kendskab til vedrørende jøders vilkår og skæbner i Tyskland og de besatte lande. For at forstå kronologien – og dermed baggrunden for og indholdet af den løbende diplomatiske kommunikation mellem de danske repræsentationer i udlandet (som på grund af Danmarks særlige "fredsbesættelsesfiktion" opretholdtes de fleste steder under hele krigen) tematiserer forfatteren udviklingen af jødeforfølgelserne i Tyskland og det besatte Europa i en – for underteg-

nede i hvert fald – hidtil uset detaljeret grad. Han finder et gennemgående mønster, karakteriseret ved 10 faser, der synes at gå igen i de fleste lande: uorganiseret forfølgelse – organiseret forfølgelse – definition (hvem er jøde) – identifikation og registrering – forbud og udelukkelse – udplyndring – mærkning (jødestjerne) – tvangsflytning – deportation – drab. Det er faktisk et velfungerende værktøj til at forstå indberetningerne og stillingtagen til problematikken. I Udenrigsministeriet fulgte man naturligvis også med i forholdene på anden vis, gennem radio og udenlandsk presse, de allieredes reaktioner efterhånden bedst gennem vore svenske forbindelser. Hovedresultatet er, næppe overraskende, at man i det officielle Danmark var ganske godt orienteret om forholdene og udviklingen i Europa. Der argumenteres for, at man rimeligvis endda kendte til den systematiske udryddelse af jøder lidt tidligere end hidtil antaget. Det var ikke manglende viden, der influerede på den danske regerings og administrations holdninger og tiltag.

Et af bogens andre hovedtemaer er en behandling og karakteristik af vores gesandtskaber (nu ambassader), deres funktionsmåde og personale, særligt gesandtskabet i Berlin, som jo havde en helt særlig placering ved ud over at være indberettende om forholdene i Tyskland og om de tyske tiltag jo også var den lokale aktør i relationen mellem Danmark og Tyskland, i hvert fald frem til den 29. august 1943. Efter indlemmelsen af Østrig i det stortyske rige i 1938 og indførelse af visumtvang for indrejse af jøder til Danmark fik de danske repræsentationer herudover nye opgaver og kom helt tæt på rigtig mange enkeltsager. Bogen giver gode eksempler herpå, men kan selvsagt ikke være udtømmende. Vi får i det konkrete også god indsigt i, hvordan den generelle, meget restriktive, danske fremmedlovgivning realiseredes.

En central opgave for Udenrigsministeriet og repræsentationerne var selvsagt også at beskytte danske interesser og personer i udlandet. Det er der en hel del om i bogen. Både om beskyttelse af danske jøder

og beskyttelse af dansk jødisk ejendom i udlandet. Interessant og ofte nyt stof. Et særligt spørgsmål var spørgsmålet om den tyske racepolitik i vores samhandelsrelationer, hvor kravene fra tysk side om ikke at ville handle med danske virksomheder, der ejedes eller bestyredes af danske jøder, stadig skærpedes. Der gives en del gode eksempler, men vi kan vist nok håbe på en langt grundigere behandling af ”ariseringsprocessen” fra forfatterens hånd.

Nogen vil sikkert finde, at *Udsigt til forfølgelse* er en ret nørdet bog med noteapparater, kildeoversigter, (gode) ordforklaringer, historiografiske og teoretiserende indledninger og et enkelt læg med illustrationer, mest af dokumenter og portrætter, indhæftet midt i bogen, men hvis man overhovedet interesserer sig for dens emne, er det en givende bog. Det kan evt. anbefales at starte læsning af bogen med dens ni sider lange sammenfattende og meget velskrevne konklusion.

Her giver forfatteren i øvrigt afsluttende et svar på det ovenfor stillede spørgsmål om, hvorvidt man kunne have hjulpet flere udenlandske jøder:

”Det er min vurdering, at langt de fleste diplomater udstrakte den hjælp, som var mulig indenfor de eksisterende rammer. I enkelte tilfælde blev disse rammer sprængt eller udvidet til fordel for personer, som de havde kendskab til fra tidligere. Her var det ofte den enkelte diplomats personlige indsats, som gjorde udfaldet. Denne undersøgelse har kortlagt, at denne hjælp har sikret, at ca. 21 udenlandske jøder kom ud af nazisternes klør. Det vigtige, men ubesvarlige spørgsmål er, hvad der ville have været konsekvensen for den enkelte, hvis vedkommende i flere tilfælde havde ydet hjælp?”

Det må vist være et tilfælde, at Vilhjalmur Örn Vilhjálmsón også i sine omfattende undersøgelser fandt 21 jøder, der blev udvist herfra til Tyskland.